

йняття нових і зміни старих нормативно-правових актів, а й втілювати ці акти на практиці.

Література

1. Бернатович К.Б. Виконавче провадження, як за-вершальна стадія судового процесу // Проблеми пра-вознавства та правоохоронної діяльності. - 2010. - № 4. - С. 137-142.
2. Про державну виконавчу службу: Закон України / / Відомості Верховної Ради України. - 1998. - № 36-37. - Ст. 243.
3. Про виконавче провадження: Закон України від 21.04.1999 р. № 606-XIV // Державна виконавча служба. Виконання рішень судів: Збірник законодавства Украї-ни. - Ужгород. - 1999. - Т. 1. - С. 24-60.
4. Фурса С.Я., Щербак С.В. Виконавче провадження в Україні: Навчальний посібник. - К.: Атіка, 2002. - 480 с.
5. Скомороха Л.В., Государственная исполнитель-ная служба: взгляд изнутри // Юридическая практика. - 2000. - № 13. - С. 53-56.
6. Тітов М. Про деякі проблеми виконавчого прова-

дження // Право України. - 1999. - № 11. - С. 64-68.

7. Хотинська О.З. Деякі проблеми виконавчого про-вадження // Вісник Хмельницького інституту регіона-льного управління і права. - 2002. - № 2. - С. 96-99.

8. Фіодевський Д.П., Лобанцев С.Ю., Мазенцев С.І. Державна служба України: Навчальний посібник / Під заг. ред. Д.П. Фіодевського. - К.: Алерта, 2004. - 564 с.

9. Гражданский процесс: Курс лекций / В.В. Ванды-тев, Д.В. Дернова и др.; Под ред. В.В. Вандытева. - СПб.: Пюпер. 2002. - 523 с.

Фучеджі В.Д.

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права та процесу Одеського державного університету внутрішніх справ

Фортуна Т.В.

студент магістратури Одеського державного університету внутрішніх справ
Надійшла до редакції 19.08.2012

УДК 347.13

ЕВОЛЮЦІЯ НАУКОВИХ ДУМОК ЩОДО МАТЕРІАЛЬНОГО ТА ПРОЦЕСУАЛЬНОГО АСПЕКТУ ВИЗНАННЯ ПРАВОЧИНІВ НЕДІЙСНИМИ

Петровський А. В.

Розвиток наукової теорії щодо недійсності правочинів починається з XIX ст., адже, за словами Г.Ф. Шершеневича, лише судова реформа 1864 р. висунула життєву необхідність у догматичних наукових роботах [1]. Не можна сказати, що до моменту проведення судової реформи не зверталася увага на матеріальний аспект укладення правочинів і процесуальну сторону визнання їх недійсними. Однак перші ґрунтовні теоретичні наукові праці щодо визнання правочинів недійсними з'явилися лише в XIX ст. До того часу основна увага питанню про визнання правочинів недійсними приділялась лише в законодавчих актах. При цьому чіткого розмежування на процесуальні й матеріальні аспекти визнання правочинів недійсними не було, у зв'язку з цим ми будемо звертати увагу на матеріальні й процесуальні аспекти визнання правочинів недійсними.

Дослідженнями теоретичних проблем визначення правочинів недійсними займалися такі вчені, як Т.Е. Абова [2], М.А. Рожкова [3], О.А. Красавчиков [4], В.І. Синайський [5], Н.Д. Шестакова [6], Д.О. Тузов [7], С.Я. Фурса [8], Є.І. Фурса [8], С.В. Щербак [8] та ін.

Метою нашого дослідження є історико-правовий аналіз еволюції наукових поглядів і законодавства щодо матеріального й процесуального аспекту визнання правочинів недійсними.

У Законах вавилонського царя Хаммурапі (II тис. до н.е.) не було чіткого зазначення обставин, за яких договір визнавався недійсним. Однак § 278-282 3X містять положення щодо укладення договорів купівлі рабів і розірвання цих договорів за певних умов. Так § 278 3X передбачає "якщо людина купила раба чи рабіню, і місяць не пройшов, а на нього обрушилась епілепсія, то покупець може повернути його своєму продавцю й отримати срібло, яке він уплатив" [9]. Процесуальні аспекти визнання правочинів недійсними були передбачені в § 5 і стосувалися лише діяльності судді щодо винесення рі-

шення й санкцій щодо зміни суддею свого рішення.

У Стародавньому Римі специфіка вирішення проблеми недійсності правочинів була зумовлена існуванням і взаємодією двох нормативних систем: цивільного права (*ius civile*), так званого матеріального права, і права преторського (*ius honorarium*) - судового права, яке здійснювалося в процесуальній сфері. За *ius honorarium* визнання укладених формально договорів недійсними не могло бути всупереч *ius civile*. Однак претор міг у межах своєї адміністративної влади перешкодити сторонам договору, який на його думку був недійсним, визнавати такий договір недійсним у зв'язку з тим, що сторони самостійно виразили волю укласти такий договір [10]. Тобто, якщо договір за *ius civile* був недійсним, то за *ius honorarium* він міг набути юридичної сили.

Злиття зазначених двох систем (*ius civile* та *ius honorarium*) відбулося за Юстиніана, який прагнув, з одного боку, зберегти правила й концепції матеріального права, а з іншого боку, не міг не відродити процесуальну форму, в якій ці правила колись отримали розвиток. Разом з тим, чітких правил щодо визнання договорів недійсними не було. Як зазначає Д.О. Тузов, у римському праві нараховувалося приблизно 30 термінів, які означали те, що ми сьогодні розуміємо під недійсністю, нікчемністю, оспорюваністю тощо [10]. Однак римські юристи чітко визначили умови дійсності договору. Відповідно, суперечливість умовам дійсності договорів породжувала недійсність договорів.

За *ius civile* недійсними визнавалися правочини, які заборонені законом чи укладені внаслідок аморальності. Загалом правочини визнавалися недійсними за таких умов: 1) договір укладений всупереч волі контрагента; 2) зміст майбутнього договору суперечить правовим приписам і чинним законам; 3) договір укладений внаслідок помилки (*error*). Помилкою вважалося неправильне уявлення однієї сторони про будь-які речі чи дії.

© А.В. Петровський, 2012

Суттєвими помилками, які впливають на можливість визнання договору недійсними вважаються: а) помилки в характері договору (*error in negotio*), тобто помилка в суті договору; б) помилки в предметі договору (*error in corpore*). (У D.21.1.1. зазначалося, що продавець зобов'язаний повідомити покупця про всі недоліки раба, а саме: хвороби, недоліки, чи був він втікачем тощо. В разі неповідомлення покупця про зазначені обставини, договір визнавався недійсним та раб повертався продавцю [11, 96]. D.18.1.6, 34. визначають, що не може бути предметом договору: вільна людина, священні та релігійні місця, громадські місця тощо. Тому продаж будь-яких речей, які вилучені з обігу є нікчемною [12]; в) помилки в особі контрагента (*error in persona*) (Так D.14.4.4. передбачав, що в разі укладення договору з особою, яка перебуває в чужій власності, то позов про визнання договору недійсним може бути допущений до суду [13]. D.20.3.1. передбачає, що не може укласти договір підопічний без опікуна [11, 49].); г) помилка в праві, тобто незнання законів. Однак помилки в праві прощалися жінкам, солдатам, неповнолітнім і жителям провінцій; 4) договір укладений внаслідок обману (*dolus*), тобто навмисне введення в оману контрагента з метою спонукання його до укладення невігідної для нього угоди. Обман, як дія, що знищує договір, був введений цивільним претором Аквілієм близько 44 р. до н.е. [14]; 5) договір укладений внаслідок примусу, який міг бути двох видів: насильство (*vis absoluta*) і погрози (*metus*); 6) договір укладений всупереч формі, яка передбачена законом або угодою між сторонами. Такими формами були: манципація (*mancipatio*), поступка права (*in iure cessio*), письмові договори й укладення договору за допомогою запитання (*stipulation*) [15].

Процесуальний аспект розгляду позову про визнання договору недійсним розкрито в Інституціях Гая, де розкриті способи захисту порушених прав [16]. Гай зазначає, що було п'ять способів захисту:

- *legis.a.per pignoris capionem* (захист через взяття застави);

- *legis act per manus injectionem* (ображений кривдника міг рукою притягнути);

- *legis actione sacramento* (зазначений процес мав дві частини: 1) *in iure*, де встановлювалася підстава, яка констатувала претензії сторін і призначався суддя; 2) *in iudicio*, де суддя вирішував справу по суті й виносив рішення, яке було безапеляційним);

- *legis.a.per iudices postulationem* (суддя вирішував не лише питання по суті, а й визначав розміри права);

- *legis.a.per conditionem a.* (цей спосіб захисту здійснювався у формі святкового запрошення до суду) [17].

Обирає спосіб захисту особа, яка вважає, що укладення договору порушує її особисті права й законні інтереси, і вона (особа) має достатні докази порушення її прав.

З часу існування Римської імперії до 18 ст. фактично відсутні письмові джерела, за якими можна було б дослідити питання процесуального й матеріального аспекту визнання правочинів недійсним. Лише 5 листопада 1723 р. Петро I підписав іменний Указ "Про форму суду", який передбачав порядок подачі позову до суду та його зміст. Зазначений указ стосувався загальних процедур подання позову до суду й зазначав, що челобитна, тобто позов, повинна подаватися до суду лише письмово, при цьому написана повинна бути чисто, по пунктах, і щоб одне й те саме у двох пунктах не зазначалося. Також був передбачений зміст челобитної, а

саме: "Титло. Потом бьет челом имрак а имрака, а в чем мое прошение, тому следуют пункты, и писать пункт за пунктом. Прошу вашего величества, о сем моем челолюбите решение учинить" [18]. Крім того, указ розмежував сторони на позивача й відповідача.

За доби гетьманів Скоропадського й Данила Апостола розроблялося українське законодавство, яке мало діяти на території України, як автономного утворення. Після смерті Данила Апостола українська автономія фактично зникла, однак розроблення положень українського законодавства продовжувалося. Робота спеціальної комісії, яка складалася з 18 українських правознавців, завершилася в 1743 р. виданням зібрання "Права, за якими судиться малоросійський народ". Згідно з "Правами..." були визначені сторони процесу (позивач - челобитчик, істец, жалоблива сторона та пізваний - одвітник, пізваний, опірний, пізвана або обжалована сторона) і їх правосуб'єктність. Сторони обов'язково повинні були мати судову здатність. Їм не мали невільники, позбавлені честі й викляті. Крім судової здатності сторони повинні були мати також і процесуальну здатність. Процесуальної здатності не мали: 1) неповнолітні (чоловіки - до 18 років, жінки - до 14 років). Їх права захищали опікуни; 2) жінки. Виняток - вдови, які мали право захищати не лише свої права й законні інтереси, а й права та законні інтереси своїх неповнолітніх дітей; 3) піддані, які прив'язані до землі. Їх права захищав пан; 4) умовно недужі, деякі фізично упосліджені, марнотратні. Їх права захищали куратори [19].

Найпершою теоретичною науковою працею у сфері цивільного права, зокрема в якій містилися положення щодо недійсних правочинів, була робота Д.І. Мейєра, видана в 1859 р. після його смерті його учнями на основі лекційного курсу. У зв'язку з цим не можна погодитися з В.О. Кучер, який стверджує, що однією з перших наукових розроблень щодо недійсності вчинених правочинів є монографія Н. Растеряєва [21]. Після Д.І. Мейєра в 1898 р. була робота А.С. Кривцова [23]. Д.І. Мейєр зазначав, які договори необхідно визнавати недійсними.

1. Договір про "отсталое", тобто договори, за якими один контрагент з метою укласти для себе більш вигідний договір з третьою особою, зазвичай з казною, зобов'язує за плату іншого контрагента не брати участь у торгах. На думку Д.І. Мейєра, такий договір є аморальним, адже створює для третьої особи невігідні наслідки" [20].

2. Договори, укладені внаслідок помилки, примусу й обману. Д.І. Мейєр розробив класифікацію помилок, а саме: помилка може стосуватися особи, самого договору, його мотивів і предмету договору. У свою чергу недійсність договору за предметом може бути в таких випадках: а) помилка стосується тотожності предмету; б) помилка стосується існування предмету; в) помилка щодо кількості предмету; г) помилка щодо якості предмета.

3. Договори відчуження майна, які укладаються боржником з метою позбавлення кредитора можливості отримати задоволення по зобов'язанню.

4. Договори, які не мають належного правового оформлення. При цьому недійсність договору не стосується права особи, яка виконала зобов'язання, на повернення виконаного.

Загалом Д.І. Мейєр по недійсних договорах робив такі висновки: 1) договір може бути визнаний недійсним як в цілому, так і в певній його частині; 2) якщо навіть по законодавству договір необхідно визнавати недійсним, а сторони проти цього, то фактично такий

договір є дійсним.

У подальшому питаннями недійсності правочинів у сфері матеріально-правового аспекту займалися Н.В. Рабінович [24] і В.П. Шахматов [25]. Також значний внесок для вирішення зазначених питань зробив Ф.С. Хейфец [26]. При цьому робота Н.В. Рабінович ґрунтувалася на положеннях ЦК РСФСР 1922 р., а наукові дослідження В.П. Шахматова й Ф.С. Хейфеца - ЦК РСФСР 1963 р. Не можна не згадати й наукові розроблення сучасних учених, які також займалися проблемою визнання правочинів недійсними. Наприклад, дослідження В.О. Кучер [22], Н.С. Хатнюк [27], В.І. Жекова [28], О.Ю. Савельєвої [29], С.М. Смолькова [30], Н.Д. Шестакової [32], М. Гусак, Є.В. Данішевської, Ю. Попова [31] та ін. Разом з тим, з процесуальної точки зору, наукових досліджень щодо визнання правочинів недійсними в Україні фактично відсутні. У Росії певні напрацювання щодо процесуального аспекту визнання правочинів недійсними є. Так О.В. Гутников аналізував процесуальне розмежування нікчемних і оспорюваних правочинів і оспорювання недійсних правочинів. Зазначений науковець зробив висновок, з яким не можна не погодитися, що з процесуальної точки зору немає різниці між нікчемними й оспорюваними правочинами. [33]. Процесуальний аспект визнання правочинів недійсними розкрила Н.Д. Шестакова, яка вивела такі положення.

1. Недійсність правочинів є несприятливим явищем для цивільного обігу й добросовісних його учасників. З метою мінімізації негативного впливу наслідків недійсності правочинів на стабільний і постійний розвиток цивільних правовідносин необхідне цілісне застосування діючих норм як матеріального, так і процесуального права при розгляді справ, пов'язаних з недійсністю правочинів.

2. Шляхом унесення певних санкцій до чинного законодавства виключити можливість зловживання при використанні такого способу захисту, як застосування наслідків недійсності правочинів.

3. Практика застосування судами наслідків недійсних правочинів по позовах незацікавлених осіб повинна бути припинена як така, що суперечить закону. При застосуванні реституції юридично значимий інтерес можуть мати лише особи, які брали участь в укладенні правочину - сторони. У зв'язку із цим інші особи, навіть власник майна, яке було неправомірно передано за недійсним правочиною, не може вимагати застосування наслідків визнання правочину недійсним, крім випадку, якщо він сам був стороною правочину.

4. Пред'явлення прокурором позовів про визнання правочинів недійсними й застосування наслідків їх недійсності для обох сторін правочину, без залучення зацікавленої особи як позивача суперечить принципу диспозитивності, за яким "немає судді без позивача". Тому пропонується припинити поширену в Росії на сьогодні практику розгляду арбітражними судами справ по позовах прокурорів, які пред'являються без зазначення осіб, в інтересах яких подається позов.

5. У разі відсутності спору щодо недійсності правочинів для надання визначеності відносинам, пов'язаних з його укладенням, можливе встановлення факту недійсності в порядку окремого провадження [29].

Зважаючи на викладене в статті, можна зробити такі висновки: 1) формування сучасної теорії недійсності договорів відбувалося на основі положень, розроблених римськими юристами. Крім того, саме римські юристи заклали й основи процесуального розгляду вимог пози-

вачів і винесення рішення суду, адже головні ідеї й догми, викладені в Дигестах є значимими й сьогодні; 2) статті ЦК України, ЦПК України та інших нормативно-правових актів щодо процесуального й матеріального аспекту визнання правочинів недійсними є результатом багатосторічного дослідження науковців зазначених питань і вироблення таких положень, які в повній мірі враховують інтереси держави, суспільства загалом і кожного окремого громадянина; 3) все викладене свідчить про те, що увага науковців більше була спрямована на матеріальний аспект недійсності правочинів. Разом з тим, наукові розробки щодо процесуального аспекту визнання правочинів недійсними за українським законодавством фактично відсутні. Отже, дослідження саме процесуального аспекту визнання правочинів недійсними є актуальним і потребує подальших наукових розроблень.

Література

1. Шершеневич Г.Ф. Учебник русского гражданского права (по изданию 1907 г.). - М.: СПАРК, 1995. - С. 20.
2. Абова Т.Е. Сделки: сборник статей. - М.: Институт государства и права РАН; Академический правовой университет, 2006. - 213 с.
3. Недействительность в гражданском праве: проблемы, тенденции, практика: Сборник статей / Отв. ред. М.А. Рожкова. - М.: Статут, 2006. - С. 7-57.
4. Красавчиков О.А. Юридические факты в советском гражданском праве. - М.: Госюриздат, 1958. - 132 с.
5. Синайский В.И. Русское гражданское право. - М.: Статут, 2002. - С. 142-156.
6. Шестакова Н.Д. Недействительность сделок. / Предисл. Казанцева, Н.А. Чечина. - 2-е изд., испр. и доп. - СПб.: Юридический центр Пресс, 2008. - 360 с.
7. Тузов Д.О. Ничтожность и оспоримость юридической сделки: пандектное учение и современное право. - М.: Статут, 2006. - 204 с.
8. Фурса С.Я., Фурса Є.І., Щербак С.В. Цивільний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар: У 2 т. / За заг. ред. С.Я. Фурси. - К.: Видавець Фурса С.Я.; КНТ, 2006. - Т. 1. - 912 с.
9. Хрестоматия по истории древнего Востока. - М., 1980. - С. 175.
10. Тузов Д.О. Теория недействительности сделок: опыт российского права в контексте европейской правовой традиции. - М.: Статут, 2007. - С. 168.
11. Дигесты Юстиниана / Перевод с латинского; Отв. ред. Л.Л. Кофанов. - М.: Статут, 2004. - Т. IV. - 780 с.
12. Вещные права на землю в избранных фрагментах из Дигест Юстиниана / Перевод с латинского; Отв. ред. Л.Л. Кофанов. - М.: Статут, 2006. - С. 245-247.
13. Дигесты Юстиниана / Перевод с латинского; Отв. ред. Л.Л. Кофанов. - М.: Статут, 2003. - Т. III. - С. 285-286.
14. Орач Є.М., Тищик Б.Й. Основи римського приватного права: Курс лекцій. - К.: Юрінком Інтер, 2000. - С. 191.
15. Макаруч В.С. Римське приватне право: Навчальний посібник. - К.: Атіка, 2007. - С. 182-188.
16. Гай. Институции / Пер. с латинского Ф. Дыдынского; Под. ред. В.А.Савельева, Л.Л. Кофанова. - М.: Юристъ, 1997. - С. 345.
17. Римське право в Університеті Святого Володимира: У 2 кн. / Уклад. І.С. Гриценко, В.А. Короткий; За ред. І.С. Гриценка. - К.: Либідь, 2010. - Кн. 2. - С. 414-415.
18. Законодательство Петра I. - М.: Юридическая литература, 1997. - С. 845.
19. Падох Я. Ґрунтовий процес Гетьманщини. - Львів, 1938. - С. 24.

20. Мейер Д.И. Русское гражданское право: В 2 ч. - 2-е изд., испр. - М.: Статут, 2000. - С. 503.
21. Растеряев Н. Недействительность юридических сделок по русскому праву. Часть общая и особенная. Доγμαтическое исследование. - СПб: Общественная польза, 1901. - 234 с.
22. Кучер В.О. Нікчемні правочини: дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 - Львів: Львівський національний університет ім. Івана Франка, 2005. - С. 11.
23. Кривцов А.С. Абстрактные и материальные обязательства в римском и в современном гражданском праве. - Юрьев, 1898. - 123 с.
24. Рабинович Н.В. Недействительность сделок и ее последствия. - Л.: Изд.-во ЛГУ, 1960. - 156 с.
25. Шахматов В.П. Сделки, совершенные с целью, противной интересам государства и общества. - Томск: Изд-во ТГУ, 1966. - 213 с.
26. Хейфец Ф.С. Недействительность сделок по советскому гражданскому праву: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. - М.: Моск. ин-т нар. хоз-ва им. Г.П. Плеханова, 1972. - 16 с.
27. Хатнюк Н.С. Заперечні угоди та їх правові наслідки: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. - К.: Національна академія внутрішніх справ, 2003. - 218 с.
28. Жеков В.І. Правочини, які порушують публічний

порядок за цивільним законодавством України: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. - Одеса: Одеська національна юридична академія, 2006. - 22 с.

29. Савельева О.Ю. Недействительность сделок в гражданском обороте: теория и практика: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. - Рязань: Рязанский государственный педагогический университет им. С.А. Есенина, 2003. - 193 с.
30. Смольков В.Н. Недействительные сделки: вопросы теории и практики: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. - М.: Московская академия экономики и права, 2004. - 205 с.
31. Гусак М., Данішевська В., Попов Ю. Нікчемні та оспорюванні правочини: регулювання за Цивільним кодексом України // Право України. - 2009. - № 6. - С. 114-120.
32. Шестакова Н.Д. Недействительность сделок: процессуальный и материальный аспекты: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.15. - СПб., 2001. - С. 171-175.
33. Гутников О.В. Недействительные сделки в гражданском праве (теория и практика оспаривания). - 3-е изд., исп. и допол. - М.: Статут, 2007. - С. 234.

*Петровський А. В.
старший викладач кафедри цивільного права і процесу
Національної академії внутрішніх справ
Надійшла до редакції 18.08.2012*

УДК 346.9

ПОНЯТТЯ, ПРИРОДА ТА ОЗНАКИ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВИХ ГАРАНТІЙ

Войнарівський М. М.

Сучасне українське законодавство містить низку прав, що стосуються як людини або громадянина, так і колективних утворень - підприємств, установ, організацій, територіальної громади, держави тощо. Разом з тим, закріплення права ще не означає його успішне введення в дію, реалізацію, що потребує відповідних гарантій. Створення ефективної системи гарантій і механізму реалізації існуючих прав у законодавстві свідчить про бажання держави реалізувати принцип верховенства права, бути правовою не лише "на папері". Потребують відповідних гарантій і права учасників господарських відносин. Разом з тим, поняття господарсько-правових гарантій комплексно, у рамках господарсько-правових досліджень не вивчалось.

Гарантії, що стосуються правових явищ, дуже широко досліджувались у літературі, причому часто такі дослідження носять галузевий характер. Серед дослідників можна відмітити В.С. Нерсисянца, П.М. Рабіновича, О.П. Недбайла, І.Ф. Літвінову, І.Й. Магновського, І.І. Сіліча, Е.О. Олєфіренка, О.В. Пабата, О.А. Вівчаренко, М.В. Шульгу, Н.В. Черкаську, І.О. Костяшкіна та ін. На жаль, ці дослідження не звертали уваги на особливості закріплення й реалізації господарсько-правових гарантій.

Метою статті є визначення поняття господарсько-правової гарантії, з'ясування її природи й характерних ознак.

У статтях 24, 46, 47, 54, 216, 249 та інших положеннях Господарського кодексу України йдеться про певні гарантії прав учасників господарських відносин. Для визначення природи відповідних господарсько-правових гарантій доцільно звернутися до загальнотеоретичних і спеціальних досліджень окремих видів гарантій у сфері окремих галузей права.

У науковій літературі можна спостерігати велику

розгалуженість думок - від намагання дати спрощене розуміння правової гарантії, яке виявляється досить вразливим саме в силу спрощеного його сприйняття, яке не враховує різні особливості, до намагання взагалі заперечити значення гарантії як окремого й забезпечуючого правового явища. П.О. Недбайло зазначає, що до юридичних гарантій відносяться "передбачені законом засоби, що безпосередньо забезпечують правомірну поведінку суб'єктів суспільних відносин". До гарантій, зокрема, віднесено процесуальні норми й встановлення процесуального порядку будь-якої діяльності щодо застосування права [1, 45].

В.С. Нерсисянець визначає "гарантії забезпечення правової законності та реального правопорядку" як "визначені об'єктивні умови, цілеспрямовані організаційні заходи, належні нормативно-правові й інституціональні форми, засоби тощо", які необхідні для затвердження принципу верховенства правового закону й послідовного дотримання його вимог. Зазначений науковець класифікує гарантії законності на юридичні й неюридичні. До неюридичних гарантій він відносить "ті об'єктивні, що склались у суспільстві, соціальні, економічні, політичні, ідеологічні умови, відношення й фактори, які здійснюють суттєвий, хоча б опосередкований, вплив на увесь процес формування, встановлення й реалізації права". У свою чергу, до юридичних гарантій віднесено "умови й фактори юридичного характеру, що здійснюють безпосередній вплив на процес встановлення та реального функціонування режиму правової законності й правопорядку". Систему юридичних гарантій, на думку В.С. Нерсисянца, складають, зокрема, "достатньо розвинена система, яка постійно вдосконалюється, діючого правового законодавства"; "розвине-